



Källexkursion

Sju socknar – sju trefaldighetskällor i Heby kommun

24 september 2011



Källakademin

Förord

Källakademins (Akademin för de friska källorna) syfte är att främja intresset för källor samt att medverka till att de bevaras, vårdas och nyttjas.

Tema för dagens exkursion är trefaldighetskällor, ett till stor del bortglömt kulturarv. Vi har valt att besöka sju trefaldighetskällor i Heby kommuns sju socknar. Källorna representerar olika grad av källfirande - från upprätthållen tradition till sedan länge nedlagd tradition. Källornas karaktär varierar med avseende på utseende, vård och flöde. Flera är vackra skogskällor. Några har överbyggnad av trä som skydd mot nedfallande löv m.m.

Samliga sju källor finns dokumenterade hos Riksantikvarieämbetet. Sex av källorna är utsatta på fastighetskartan.

Under rekognosceringen har flera personer med hembygdsintresse visat intresse för Källakademins verksamhet och lämnat värdefull information om de aktuella källorna. Till dessa personer vill vi framföra vårt varma tack.

Källakademins förhoppning är att exkursionen skall ge ökad kunskap om och insikt i trefaldighetskällor som en del i vårt gemensamma kulturarv.

Vi hoppas att var och en får en trivsamt och lärorik dag när färden går fram i den vackra landsbygden som kännetecknar Heby kommun.

Gösta Persson och Gunnar Wiklander
Exkursionsledare

Deltagarlista

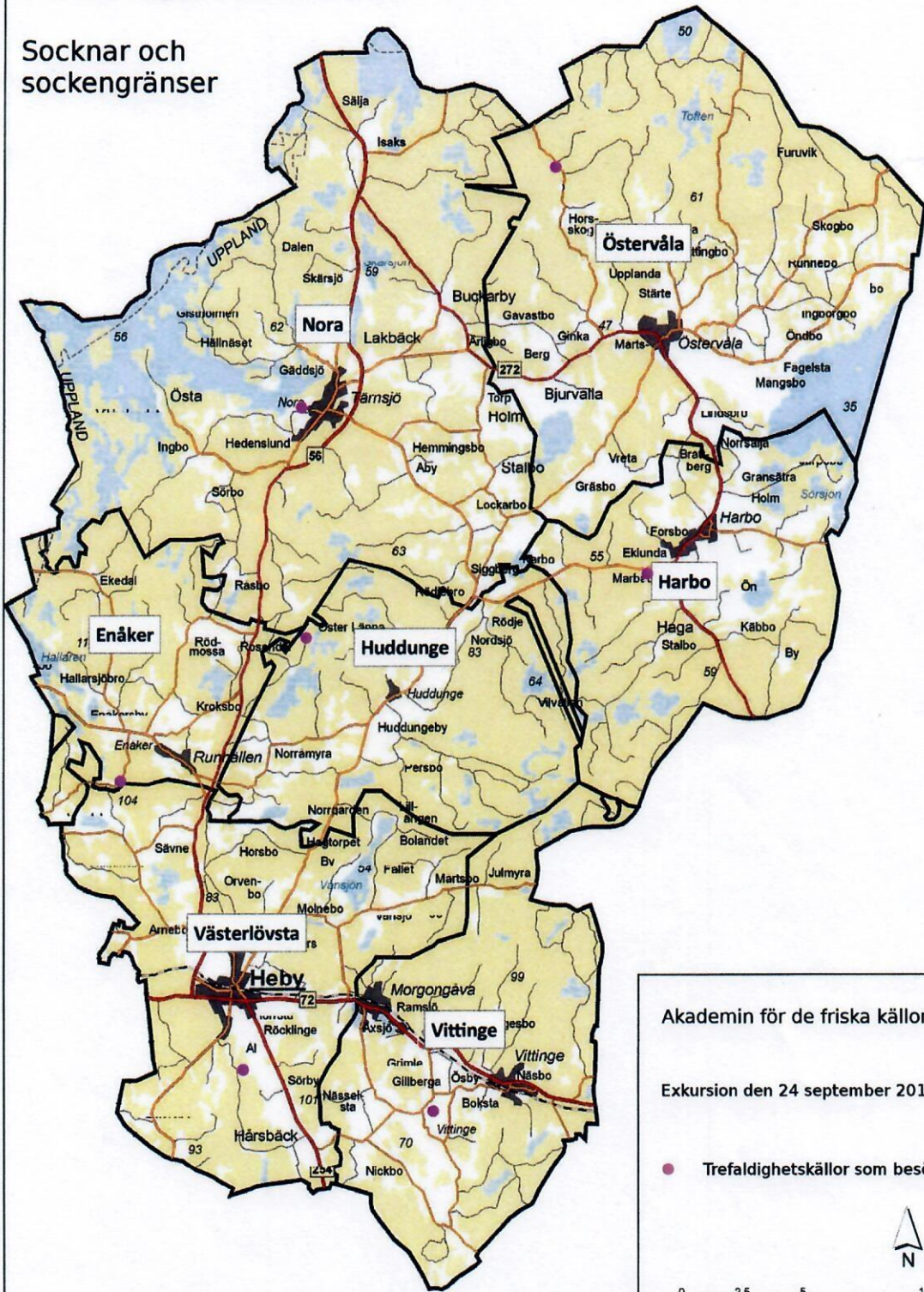
Rune Adéen	Tärnsjö
Anita Andreasson	Östervåla
Christina Bro	Gävle
Runo Bro	Gävle
Anders Damberg	Uppsala
Agneta Englund	Saltsjöbaden
Anders Englund	Saltsjöbaden
Birgitta Ericsson	Gävle
Carl-Eric Ericsson	Gävle
Anders Eriksson	Stockholm
Karin Gusthalin	Jönköping
Bitte Halldin	Uppsala
Sven Halldin	Uppsala
Kenth Hansson	Heby
Magnus Hellqvist	Vittinge
Barbro Hjelmqvist	Saltsjöbaden
Anders Hult	Uppsala
Göran Härnulf	Stockholm
Ingela Härnulf	Stockholm
Johnny Johansson	Heby
Elisabeth Karlsson	Tärnsjö
Kalle Karlsson	Tärnsjö
Gert Knutsson	Stockholm
Ulla Knutsson	Stockholm
Monica Löwen	Stockholm
Håkan Nilsson	Uppsala
Inga Nordgren	Tärnsjö
Bodil Persson	Enåker
Gösta Persson	Enåker
Allan Rodhe	Uppsala
Kurt Skoog	Fåker
Torbjörn Svensson	Borlänge
Bengt Thalin	Vittinge
Lars Thalin	Östervåla
Magdalena Thorsbrink	Uppsala
Ulla-Britt Tillman	Uppsala
Kennert Torlegård	Stockholm
Gunnar Wiklander	Östervåla

Program

Tiderna är ungefärliga ankomsttider. Tiden vid varje källa är 15-20 minuter.

- 10.00 Samling vid pendlarparkeringen i Harbo
- 10.30 Harbo trefaldighetskälla
- 11.20 Östervåla trefaldighetskälla
- 12.00 Tärnsjö – lunch
- 12.50 Nora trefaldighetskälla
- 13.50 Huddunge trefaldighetskälla
- 14.45 Enåkers trefaldighetskälla – eftermiddagskaffe
- 16.10 Västerlövsta trefaldighetskälla
- 16,45 Vittinge trefaldighetskälla
- 17.00 Exkursionen avslutas

Socknar och sockengränser



Akademien för de friska källorna
Exkursion den 24 september 2011
● Trefaldighetskällor som besöks

0 2,5 5 10 km
Copyright Lantmäteriet MS2010/00539

Källbeskrivningar

Harbo trefaldighetskälla – Brättnogskällan

Belägenhet: Utefter väg från Harbo till Rödjebro. 200 m efter Laksjöns badplats-parkering finns en skogsväg till vänster. Efter 200 m på skogsvägen ligger källan 60 m ned till höger. Stigen är snitslad.

Harbo hembygdsförening anordnade källdrickning fram till början av 1980-talet. Traditionen återupptogs vid årets trefaldighetsafton under ledning av kyrkoherde Håkan Nilsson i Harbo-Östervåla pastorat. En träplattform finns vid ena kanten av källan. En välgjord kåsa av trä hänger i anslutning till källan. Källan och dess utflöde (delvis igenväxta) har i sommar frilagts av Sven-Olov Ohlsson och Kjell Siwertsson, Harbo hembygdsförening. Från skogsvägen fanns tidigare en vägvisare till källan.

Källan är vackert belägen i moränterräng med äldre barrskog. Källanrinner mot VNV. Flödet kan periodvis vara svagt. Järnockra i källbäcken tyder på att källvattnet är järnhaltigt.

Följande historia om källan finns refererad hos RAÄ: *"Lantbrukare Werner Karlsson i Björso och hans fru mötte för många år sedan (i deras ungdom) en gumma vid källan. Hon hade schalet om hakan, dragen långt fram i pannan, en korg under armen och en käpp i handen. Karlsson såg långt senare samma gumma, när hon dikade nära källan. Hon försvann strax efter det han sett henne. Han blev inte rädd men det gick runt så konstigt i magen på honom. Karlsson är absolut säker på det han sett men talar ogärna om det i bygden."*

Källan är registrerad hos Riksantikvarie-ämbetet (RAÄ-nummer Harbo 74:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Naturföremål – bildning med tradition". Den är den enda trefaldighetskällan i Harbo socken som är registrerad hos RAÄ.

Källan är utsatt på fastighetskartan (angiven som Brättnogskällan).



RT-90-koordinater: 6664783/1574826

Temperatur: 7,6 °C, pH: 5,8,

Ledningsförmåga: 80,3 uS/cm (110919)

Östervåla trefaldighetskälla

Belägenhet: Utefter väg från Östervåla till Hedesunda. Källan ligger i landsvägens vänstra dike, 2 km efter Horsskog och 100 m innan milstolpe och skogsväg till höger.

Källan har i mannaminne inte varit föremål för trefaldighetsfirande.

Källplatsen har skylt som informerar om bakgrunden till trefaldighetskällor (se exkursionsguidens framsida). Bengt Thalin (bördig från Horsskog) har 2010 på eget initiativ satt upp skylten och synliggjort den igenväxta stensättningen, som är mycket vacker och omsorgsfullt utmejslad. Birger Andersson från Horsskog berättar att källan stensattes i mitten på 1930-talet av Magnus Karlsson (Sten-Magnus) från Östervåla i samband med att han byggde en stenbro för landsvägen i Horsskog. Stenen togs i det intilliggande Grävlingberget. Stensättningen är 1-1,5 m djup. Källan kan ha haft stor betydelse förr eftersom landsvägen är en mycket gammal förbindelse till norra Sverige. Källan låg då inte i vägdiket utan detta förhållande uppstod vid breddning av vägen, dock före stensättningen av källan. Källan rinner mot norr med svagt flöde. Även om omgivningen är skog i moränmarkär tyvärr källmiljön mindre tilltalande pga källans läge i ett vägdike. En gammal avrättningsplats ligger norr om källan.

Källan är registrerad hos Riksantikvarie-ämbetet (RAÄ-nummer Östervåla 57:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Källa med tradition". Ytterligare två trefaldighetskällor i Östervåla socken finns registrerade hos RAÄ (Östervåla 43:1 och 51:1)

Källan är utsatt på fastighetskartan (angiven som trefaldighetskälla). Källan är omnämnd med bild i Källakademins bok "Källor i Sverige"



RT-90-koordinater: 6681479/1571854
Temperatur: 10,2 °C, pH: 5,8,
Ledningsförmåga: 114,5 uS/cm (110919)

Nora trefaldighetskälla – Fingals källa

Belägenhet: Man följer kyrkstigen från Nora kyrka mot Nordmyran. Skylt finns vid församlingshemmet som visar kyrkstigens sträckning. Efter 400 m finns vägvisare och stig till källan "Fingals källa 100 m".

Förr anordnade Nora hembygdsförening källfirande på trefaldighetsafton.

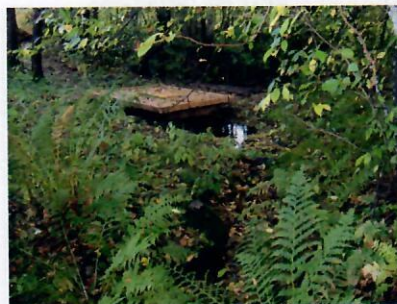
Källan har en träöverbyggnad som i år har blivit renoverad av Kalle Karlsson i församlingens kyrkstigskomite. Renoveringen är väl utförd. Tryckimpregnerat virke har undvikits och den gamla undre träkonstruktionen med utlopp för källvattnet har behållits. Tidigare har ett vindskydd och bänkar funnits i anslutning till källan.

Källan bryter fram i bördig skogsmark. När skogen avverkadades för några år sedan lämnades en skyddszon (klibbal och grova aspar) runt källan. Källan har flödande klart vatten som rinner mot NNV.

Källan ligger väster om Noraåsen (del av Enköpingsåsen). Vattnet kommer från svallgrus- och svallsandsavlagringar på åsens västsida.

Källan är registrerad hos Riksantikvarieämbetet (RAÄ-nummer Nora 72:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Källa med tradition". Ytterligare åtta trefaldighetskällor i Nora socken finns registrerade hos RAÄ (Nora 26:1, 50:1, 56:1, 68:1, 78:1, 80:1, 104:1 och 105:1).

Källan är utsatt på fastighetskartan (angiven som Fingals källa).



RT-90-koordinater: 6671517/1561767

Temperatur: 7.0 °C, pH: 6,2,

Ledningsförmåga: 166,0 µS/cm (110919)

Huddunge trefaldighetskälla

Belägenhet: Från landsvägen Tärnsjö – Heby,sväng mot Hällby 2. Efter 1 km sväng höger. Efter 3 km sväng vänster. Efter 1.3 km parkera vid torpet Källskog. Källan ligger 200 m bortom torpet i vägens förlängning. Stig (traktorspår) leder till källan, som ligger 30 m nedanför en kulle (glänta) i skogen.

Traditionen med källfirande har upprätthållits av Huddunge hembygdsförening och Huddunge församling t o m år 2010.

Källan har förmodligen gett torpets dess namn. Vid källplatsen fanns tidigare en bosättning som sannoliknyttjade källan som vattentäkt. Källan har järnhaltigt flödande vatten som rinner mot norr. Järnockra finns i källbäcken. Rester av träkonstruktion finns i kanten av källan. Den ryggåsstuga som stod i källans närhet finns bevarad på Nora hembygdsgård.

Källan ligger i bördig skog på tidigare brukad mark. Vattnet kommer från svallsandsavlagringar på östra sidan av Masteråsen (del av Enköpingsåsen). Sannolikt kommer källan att påverkas av den nya vägsträckning som planeras av landsvägen mellan Heby och Tärnsjö.

Källan är registrerad hos Riksantikvarie-ämbetet (RAÄ-nummer Huddunge 32:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Källa med tradition". Ytterligare en trefaldighetskälla i Huddunge socken finns registrerad hos RAÄ (Huddunge 29:1).

Källan är utsatt på fastighetskartan (angiven som trefaldighetskälla).



RT-90-koordinater: 6661882/1561896

Temperatur: 6,9 °C, pH: 7,5,

Ledningsförmåga: 190,0 uS/cm (110919)

Enåkers trefaldighetskälla

Belägenhet: Ca 2,5 km SSV om Enåkers kyrka. Ca 2 km från Enåker på vägen mot Jugansbo (strax före Olsbo gård) går en liten avtagsväg till vänster vid en röd postlåda. Vägen leder upp till den gamla banvallen, där Sala-Gysinge-Gävle järnväg en gång gick. Ungefär mitt för platsen där vägen kommer upp på banvallen går en stig in i skogen. Efter 100 m tar man av åt höger på en träspång över ett dike och är framme vid källan efter ca 30 m.

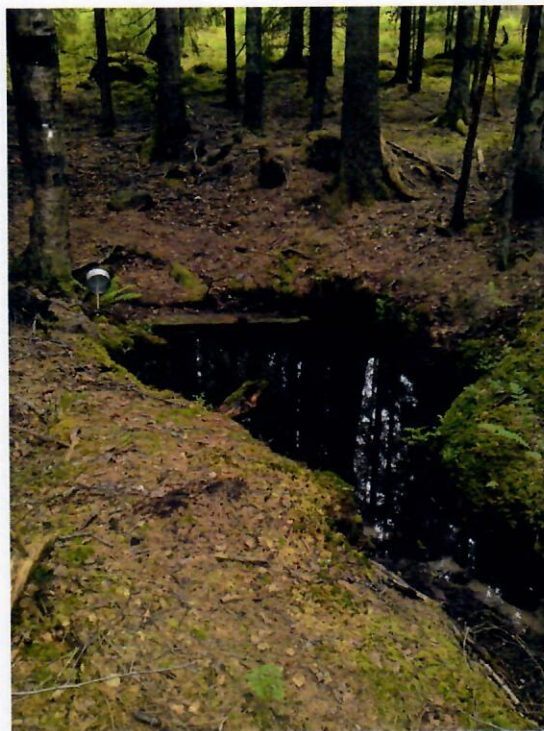
Enåkers hembygdsförening har firat trefaldighetsafton med källdrickning under många år. Man har använt åtminstone tre olika källor. Sedan 1990 har trefaldighetsfirandet ägt rum vid källan vid Olsbo. Två av de källor man tidigare använt (senast RAÄ Enåker 68:1) har övergivits då det blivit svårt att ta sig fram till dem pga gallring och skogsavverkning. På senare år har firandet varit ett samarrangemang mellan hembygdsföreningen och Enåkers församling.

Källan ligger i gammal granskog. Källan bildar en källdamm med ca två meters diameter och en halv meters vattendjup. Den avrinner i en bäck mot norr.

Söder om källan (i Västerlövsta socken) ligger ett höjdområde som kallas Sandmogarna. Det är en berggrundsbedingad höjd täckt av svallad morän och svallsand. På toppen (ca 110 möh) finns ett klapperstensfält. Svallavlagringarna på Sandmogarna utgör infiltrationsområdet för källan vid Olsbo.

Källan är registrerad hos Riksantikvarieämbetet (RAÄ-nummer Enåker 103:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Naturföremål – bildning med tradition". Ytterligare en trefaldighetskälla i Enåkers socken finns registrerad hos RAÄ (Enåker 14:1).

Källan är inte utsatt på fastighetskartan.



RT-90-kordinater: 6655734/1554476
Temperatur: 7,3 °C, pH: 6,3
Ledningsförmåga: 68,8 uS/cm (110919)

:

Västerlövsta trefaldighetskälla

Belägenhet: Ca 3,5 km SSO om Västerlövsta kyrka. 2 km söderut på vägen från Heby mot Varmsätra går en enskild grusväg in till höger (skylt med förbud för obehörig trafik och bom finns). Efter ca 2 km passerar man en korsande väg. Ca 350 m därefter går en stig in till vänster genom skogen. Efter 250 m har man åkermark till vänster, fortsatt ytterligare 150 m så har man på nytt åkermark till vänster. Källan ligger i gränsen mellan skogen och åkern.

Källan har sedan länge brukats som trefaldighetsfirande. Något organiserat firande förekommer inte för närvarande vid källan, men den besöks på trefaldighetsafton av folk från närliggande byar och Heby.

Källan bildar en liten källdamm (1-1,5 m diameter, ca 0,25 m djup). Den avrinner åt NNV. Källan ligger i gränsen mellan skog och åker på byn Åls marker, på västslutningen av och med utsikt över Örsundaåns dalgång

Örsundaån rinner söder om Heby i en mycket markerad dalgång, med stora jorddjup. Under leran i dalgångens botten finns en mäktig isälvsavlagring (del av Enköpingsåsen) med ett mycket stort ännu outnyttjat grundvattenmagasin. Ett stort utflöde från detta magasin finns vid Flosta källor strax söder om kommungränsen mellan Heby och Enköping.

Trefaldighetskällan har dock inte med den stora isälvsavlagringen att göra utan svallsandsavlagringar på dalgångens västra sida utgör infiltrationsområdet för källan.

Källan är registrerad hos Riksantikvarieämbetet (RAÄ-nummer Västerlövsta 143:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Källa med tradition". Ytterligare två trefaldighetskällor i Västerlövsta socken är registrerade hos RAÄ (Västerlövsta 253:1 och 265:1)

Källan är utsatt på fastighetskartan (angiven som trefaldighetskälla).



RT-90-koordinater: 6643595/1559560

Temperatur: 7,1 °C, pH: 6,2,

Ledningsförmåga: 111,7 uS/cm (110919)

Vittinge trefaldighetskälla

Belägenhet: Ca 1 km NNÖ om Vittinge kyrka. Ca 2 km öster om Morgongåva finns en järnvägsviadukt på väg 72. Strax väster om viadukten går en väg söderut mot Vittinge kyrka. Vid vägskälet efter 2 km tar man av åt höger. Efter ca 200 m tar man till vänster in på en väg mellan bostadshus och ekonomi-byggnader samt fortsätter ut över åkermarken på en markväg några hundra meter tills man har en bäckravin på vänster sida. Källan ligger nere i den.

Vittinge hembygdsförening har använt olika källor för sitt trefaldighetsfirande. På senare år har man gått till källan i Källhagen, som har gamla anor som trefaldighetskälla. Källan är klädd med plankor och försedd med ett nytt brunnslock. Den avrinner åt NNÖ.

Källan ligger i en bäckravin, omgiven av åkermark. Källan har sannolikt uppstått genom att bäcken eroderat sig ner genom glacialleran till vattenförande friktionsjord under leran.

Källan är registrerad hos Riksantikvarie-ämbetet (RAÄ-nummer Vittinge 6:1) som "Övrig kulturhistorisk lämning" och lämningstyp "Källa med tradition". Ytterligare två trefaldighetskällor i Vittinge socken är registrerade hos RAÄ (Vittinge 144:1 och 154:1).

Källan är utsatt på fastighetskartan (angiven som trefaldighetskälla).



RT-90-koordinater: 6642321/1567314
Temperatur: 10,5 °C, pH: 7,1,
Ledningsförmåga: 252,0 (110919)